

**Təsəvvüf görüşlərində ilahi eşq anlayışı və
məhəbbət dastanlarında butavermə motivləri
(Nizami Gəncəvinin “Leyli və Məcnun” poeması əsasında)**

Ülkər Baxşiyeva

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Azərbaycan.
E-mail: ulker.baxsiyeva@mail.ru

Annotasiya. N.Gəncəvinin “Leyli və Məcnun” poeması ilə məhəbbət dastanlarımız arasında təsəvvüfi-irfani aspektdə uyğunluqlar mövcuddur. Təsəvvüf “Leyli və Məcnun” poemasının poetik strukturunda bir qatı təşkil edirsə, digər qatlarını türk epik folklor ənənələri və digər qaynaqlar təşkil etmişdir. Nizaminin yaradıcılığının orijinallığı onun öz müəllif konsepsiyasına uyğun möhtəşəm sənət abidələri yaratmasındadır. Şair “Leyli və Məcnun” poemasında təsəvvüfün ayrı-ayrı elementlərini öz fəlsəfi düşüncə sisteminə uyğun təsvir etmişdir. Məqalədə “Leyli və Məcnun” poemasının poetik quruluşu daha çox Azərbaycan məhəbbət dastanlarının poetik quruluşu ilə oxşarlıq aspektində təhlilə cəlb edilmişdir. Məqalədə Nizaminin Məcnun obrazını sufi haqq aşiqi modelində deyil, məhəbbət dastanlarının haqq aşiqi modelinə bənzər yaratmasına münasibət bildirilmişdir. Göründüyü kimi, məsnəvidə Nizaminin əsas məqsədi heç də sufilərin “ilahi eşq” modelini əks etdirmək olmamışdır. Məsnəvidə Məcnun obrazına ilahi şərab içirdərək ona buta verdiren Nizami, butavermə elementini Azərbaycan məhəbbət dastanlarından götürmüş və əsərin poetik strukturunu daha da zənginləşdirmişdir. Məqalədə şairin poemanı Şirvanşah Axsitanın sifarişi ilə yazması, türk milli epos ənənələrindən istifadə edərək, öz milli maraqlarına xidmət etməsi və bununla Axsitana öz etirazını bildirməsi məsələləri təhlil olunmuşdur.

Açar sözlər: Nizami, təsəvvüf, eşq, butavermə, motiv

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 03.04.2023; qəbul edilib – 20.04.2023

**The concept of divine love in Sufism views and
the motifs of betrothal in love epics
(based on the poem “Leyli and Majnun” by Nizami Ganjavi)**

Ulkar Bakhshiyeva

Doctor of Philosophy in Philology
Azerbaijan State Pedagogical University. Azerbaijan.
E-mail: ulker.baxsiyeva@mail.ru

Abstract. There are similarities between N.Ganjavi's poem “Leyli and Majnun” and our love stories in the Sufi-mystical aspect. If Sufism forms one layer in the poetic structure of the poem “Leyli and Majnun”, the other layers are formed by Turkish epic folklore traditions and other sources. The originality of Nizami's creativity lies in his creation of magnificent art monuments

according to his author's concept. In the poem “Leyli and Majnun”, the poet described the separate elements of Sufism according to his philosophical system of thought. In the article, the poetic structure of the poem “Leyli and Majnun” is analyzed in the aspect of similarity with the poetic structure of Azerbaijani love epics. In the article, Nizami's image of Majnun was created not in the model of a Sufi true lover, but similar to the model of a true lover in love epics. As it can be seen, Nizami's main goal in the masnavi was not to reflect the “divine love” model of the Sufis. In the masnavi, Nizami, who made Majnun drink divine wine and gave him an idol, took the element of betrothal from Azerbaijani love stories and further enriched the poetic structure of the work. The article analyzed the issues of the poet writing the poem on the order of Shirvanshah Akhsita, serving his national interests by using Turkish national epic traditions, and expressing his objection to Akhsita.

Keywords: Nizami, Sufism, love, betrothal, motive

Article history: received – 03.04.2023; accepted – 20.04.2023

Giriş / Introduction

Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”yə daxil olan digər poemalarında olduğu kimi, “Leyli və Məcnun” poemasında da Azərbaycan dastançılıq ənənələri ilə sıx əlaqə mövcuddur. “Leyli və Məcnun”un məzmunu eşq mövzusu ilə bağlı olduğundan, Nizami burada məhəbbət dastanı elementlərindən yararlanmağa üstünlük vermişdir. Poema ilə məhəbbət dastanlarımız arasında təsəvvüfi-irfani aspektdə uyğunluqlar mövcuddur. İlahi eşq bizim məhəbbət dastanlarımızın əsas poetik xüsusiyyətlərindən biridir. Nizami məsnəvisinin də əsas poetik mahiyyətindən birini ilahi eşq konsepsiyası təşkil edir. Lakin bir məqama diqqət etməliyik ki, şair yaradıcılığında təsəvvüfi-irfani ideyalara müraciət edilmişsə, bu o demək deyil ki, Nizamini sufi şair kimi qəbul etməliyik. Nizamini əsərində təsəvvüfi ideyalardan istifadə etməsi onu sırf sufi şair, təsəvvüfçü sənətkar hesab etməmizə zəmin yaratmır. Bu məsələ ilə bağlı görkəmli ədəbiyyatşünas alimlərin düzgün yanaşmaları vardır. Məsələn: M.Ə.Rəsulzadə Nizamini “Sirlər xəzinəsi” əsərində təsəvvüfi ideyalardan istifadə olunduğunu yazmış [8, s.98], A.E.Krımiski şairi hətta sufi-mistik adlandırmış [13, s.57], Y.E.Bertels onun sufilerin ideyaları ilə tanış olduğunu göstərmiş [12, s.114], Y.M.Meletincki Leyli və Məcnun haqqındakı süjetin hələ Nizamini “Leyli və Məcnun” əsərinin yazılmasına qədər farsdilli poeziyada artıq təsəvvüfi ruhda işləndiyini qeyd etmiş [15, s.190], Xuraman Hümətova Nizamini xüsusilə “Leyli və Məcnun” poemasında təsəvvüfi görüşləri özündə inikas edən bədii işarələrin (obraz, ideya, motiv, simvol və s.) kifayət qədər olduğunu vurğulamışdır [5, s.154].

Bu tədqiqatlara əsaslanaraq, belə bir qənaətə gələ bilərik ki, Nizami sırf sufi şair olmasa da, sufi ideyalara biganə qalmamışdır. Məmməd Cəfər Nizamidən bəhs edən əsərində Ə.Caminin belə bir bölgüsündən istifadə etmişdir. Ə.Camiyə görə, “iki cür şair sufi olmuşdur. Birincilər həqiqi sufilərdir, ikincilər isə ancaq ədəbi forma, müəyyən məcazi istilahlardan götürmüşlər” [2, s.119].

C.S.Trimingemin də sufi şairlərə yanaşmasında “sufi-mistik olub bunu poeziya ilə ifadə edən şairlər, sufi-mistik olmayıb, lakin sufizmə meyil göstərən şairlər” [16, s.184] qrupuna bölmüşdür.

Orta əsrlərdə Şərqdə təsəvvüf ideyalarına müraciət edənlər sırf təsəvvüfçü şairlər və təsəvvüfçü olmayıb, sufizmin elementlərindən öz yaradıcılığında istifadə edən şairlər qrupuna ayrılırdılar. Bu baxımdan Nizamini də ikinci qrupa daxil etmək daha düzgün olardı. Tanınmış alim S.Rzasoyun bu problemlə bağlı fikirləri deyilənlərlə üst-üstə düşür.

Əsas hissə / Main Part

S.Rzasoya görə, Nizami insan probleminin həllində öz dövrünün dünya modellərindən çıxış etmişdir. Bu dünya modelləri içərisində Kamil İnsan konsepsiyasının xüsusi mistik-idraki şərhini verən sufilik mistik-dini, fəlsəfi-idraki dünyagörüşü kimi həmişə şairin diqqətini çəkmişdir. Lakin Nizami öz surətlərinin simasında klassik sufi obrazı yaratmamışdır. Sufilikdəki insanın kamilləşmə modelinin nəzəri-texniki elementlərindən istifadə edən şair, bu prosesdə dövrün paralel dünya modellərindən də istifadə etmiş və mahiyyətə orijinal obrazlar yaratmışdır. “Sirlər xəzinəsi”ndə sufiliyin nəzəri-kateqorial, “Xosrov və Şirin” ilə “Leyli və Məcnun”da ilahi-idraki, “Yeddi gözəl”də idraki-praktik, “İskəndərnamə”də nəzəri-konseptual tərəfləri həmişə var. “*Lakin Nizaminin heç bir əsəri insana sırf sufi baxışı deyildir*” [9, s.321].

“Leyli və Məcnun” poemasına nəzər salsaq, Məcnunun Leyliyə olan məhəbbəti təsəvvüfdəki ilahi eşq konsepsiyasını əks etdirir. Lakin Nizami sırf sufi şair olmadığından, öz istedadından çıxış edərək bu məsələdə çox böyük ustalığ nümayiş etdirmişdir. Nizaminin yaradıcılığının ana xəttini təşkil edən kamil insan haqqındakı müəllif konsepsiyası burada ilahi eşq məqamını üstələyir. Nizami Məcnun obrazını sufi təlimlərindəki haqq aşiqi modelinə bənzətməmişdir. Düzdür, Məcnun obrazında müəyyən təsəvvüfi elementlər vardır. Lakin Nizami Məcnunu daha çox özünün bədii təfəkkür və təxəyyülünün məhsulu kimi, müəllif konsepsiyasını təcəssüm etdirən bir obraz olaraq yaratmışdır.

Nizaminin yaradıcılığında türk epik folklor ənənəsinin təsiri məqamları daha böyükdür. Bir sufi şairinin yaradıcılığında bu xüsusiyyət bu qədər mühüm ola bilməz. Nizaminin dahiliyi ondadır ki, o, dövrünün və zamanına qədərki ədəbi proseslərdən məlumatlanmış, sufizm təkcə fəlsəfə ilə deyil, dünya fəlsəfi təlimləri ilə də yaxından tanış olmuşdur. Oxuduqlarını özünün bədii-təfəkkür süzgəcindən keçirmiş, özünəməxsus fəlsəfi-bədii düşüncə sistemi yaratmışdır. “İskəndərnamə” əsəri Nizaminin yaratdığı fəlsəfənin kamil nümunəsidir. Əsərin “İqbalnamə” adlı ikinci hissəsi bütövlükdə bu fəlsəfəyə həsr olunmuşdur. Nizami bu hissədə özünün yaratdığı fəlsəfi təlim haqqında bilgi vermişdir. Dünyanın yeddi filosofunun varlıq aləminin yaradılışı haqqındakı düşüncələrini təsvir edən Nizami axırda deyir:

*Xızır adlı o hatif birdən səsləndi,
Salam verib göydən yanıma endi.
Mülayim bir səslə söhbət eylədi,
Beynimə sözlərlə nur saçıb dedi:
“Bu gizli sözləri, fikirləri sən
Neçin lal dillərə isnad edirsən?
Sən neçün bu sərvi becərib belə,
O filosoflara verirsən, söylə?
Bu incə sözlərin sahibi sənsən,
Quru sümüklərə verirsən nədən?
Yemə çörəyini yad süfrələrdə,
Öz süfrən üstünə gəl çəkmə pərdə”.* [3, s.501-502]

Nizami, Xızırın dili ilə deyilən fəlsəfi-bədii düşüncə sisteminin özünə aid olduğunu bildirmişdir. Zümrüd Quluzadəyə görə, Xızırın ona müraciətlə dediyi “Bu gizli sözləri, fikirləri sən // Neçin lal dillərə isnad edirsən?” beyti “*yeddi alimin məclisində söylənilən müddəa, iqrar və inkarların, əs-lində, şairi cəlb edən, düşündürən fəlsəfi fikirlər olduğuna bizi inandırır*” [7, s.405-406].

“İskəndərnamə”də dünyanın yaradılışı haqqında söhbətdə 7 yunan alimi iştirak etmişdir. Nizami bu alimlərin yaratdığı fəlsəfi sistemlərə dərinlən bələd olmuş, onların fikirlərini şərh etmiş və bu fikirlərdən öz fəlsəfi təliminə uyğun şəkildə istifadə etmişdir.

Nizami əsərlərini yazarkən, bir çox qaynaqları oxuyub məlumatlanmışdır. Təsəvvüf ədəbiyyatı da bu qaynaqlardan biridir. Şair əsərlərinin mövzu və məzmununa uyğun olaraq təsəvvüfün ayrı-ayrı elementlərindən istifadə etmişdir. Bu baxımdan, “Leyli və Məcnun” məsnəvisində təsəvvüfi-ilahi eşq konsepsiyası şairin fəlsəfi düşüncə sistemində uyğunlaşdırılmış şəkildə öz əksini tapmışdır. Lakin “Leyli və Məcnun” əsərinin poetik quruluşu daha çox Azərbaycan məhəbbət dastanlarının poetik quruluşu ilə səsləşir. Nizami bu əsəri yaradarkən məlum səbəblərdən “torki sifəti”, “torkane soxən” poetik prinsiplərini daha çox gözləməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Bu da həqiqətdir ki, şairin digər əsərlərinə nisbətən “Leyli və Məcnun” məsnəvisi daha çox təsəvvüfi-ilahi eşq konsepsiyası ilə səsləşir. Tədqiqatçı alimlərə görə, “Sirlər xəzinəsi” poemasında da təsəvvüfi-irfani ideyalar vardır. Ancaq ilahi eşq haqqında deyil, burada mənəvi-əxlaqi paklanma məsələləri daha çox qabardılmışdır.

N.Gəncəvi məsnəvinin əvvəlində sufiliyin təriqət mərhələsi üçün xarakterik olan konseptlərdən bəhs etmişdir:

- vücudu unutmaq;
- şöhrəti unutmaq;
- keçən ömrü unutmaq;
- alçaqlığı və yaltaqlığı rədd etmək;
- zülmə qatlaşmamaq;
- padşahların qulluğunu tərək etmək;
- insanların işinə və ruzisinə əl uzatmamaq;
- şadlıq və qənaət içində yaşamaq;
- şadlıqla xalqa xidmət etmək;
- təvazökar olmaq;
- xəlvətə çəkilib söz yaratmaq [4, s.69-75].

Bir məqamı diqqətə çatdırmaq istəyirik ki, mənəvi-əxlaqi kamilləşmə prosesinin bu göstəricilərini sufilikdəki Təriqət mərhələsinin mənəvi pillələri kimi izah etmək olmaz. O zaman onun sayı yeddindən çox olmamalıdır. Y.E.Bertels sufi yolunun Təriqət mərhələsinin yeddi pillədən ibarət olduğunu bildirmişdir: 1. Tövbə; 2. Vəra (ehtiyatlı olmaq); 3. Zöhd (pəhriz etmək); 4. Fəqr (yoxsulluq); 5. Səbir; 6. Təvəkkül; 7. Ridə (itaətkar olmaq) [11, s.36-38].

Ancaq “Leyli və Məcnun” məsnəvisindəki kamilləşmə pillələrinin təsəvvüfdən uzaq olduğu fikrini də bildirmək doğru deyil. Məsnəvidəki “Vücudu unutmaq” hissəsinə nəzər salsaq görürük ki, bütün bu mərhələlərin sonunda saqi çağırılır və ondan şərab istənilir:

*Torpaqla örtülən bu ev üçün sən
Çoxmu qan udaraq, ah çəkəcəksən?
Hörümçək torudur o açıq-aşkar,
Gah yara bağlayar, gah da qanadar.
Bəzən bir milçəyin yolunu kəsər,
Bəzən də bir əlin qanını kəsər.
Bağlasan bu evi baramalartək,
Rahatca yatarsan yatağında tək.
Günahla doludur bu can evi, bil,
Onun da dövrünü çox sürən deyil...
Saqi! Nə şərabdan, nə kefdən əl çək!
Bu acı şərabla şirin kef çəkək!*

*Bir şərab gətir ki, içəndə dərhal
Bilinsin kimdədir idrakla kamal!* [4, s.69]

Təsəvvüfi baxışlara görə, “salik” (yolçu) maddi varlıqlara qarşı bütün tamahını, hisslərini tam yox etdikdən sonra Şəriət mərhələsindən Təriqət mərhələsinə keçid edə bilər. Buna sufizmdə öz varlığından keçmək və ya “fəna-fillah” deyilir. Ruhən və cismən təmizlənən sufu ilahi biliklərlə, elmlə kamilləşdikdən sonra növbəti mərhələ olan Mərifət adlı mərhələyə qədəm qoyur. Həqiqət adlanan son mərhələdə sufu “bəqabillaha” çatır, yəni öz varlığında ölüb, Allahın varlığında yenidən doğulur.

Nizaminin məsnəvidə Saqidən şərab istəməsi təsəvvüf elementi hesab olunur. Bu şərab sərxoşluq gətirən içki anlamında deyil, insanı idraka, kamala çatdıran şərab anlamındadır. Sufi təlimində şərabı içdikdən sonra qəhrəmanlar haqq aşiqinə çevrilirlər. Z.Vorojeykinanın göstərdiyi kimi, şərab sufiliyin əsas rəmzlərindəndir. Sufilər bu şərab vasitəsilə əldə olunan sərxoşluğu insanın maddi aləmdən ayrılma, qopma və Allaha mənəvi qovuşma vasitəsi hesab edirdilər [14, s.157]. Mehdi Kazımov və R.Hüseynov da “*şərabı sufünün özünüünutma vəziyyətinə keçmə*” [14, s.157] və “*bu dünyanı, onun eybəcərliklərini unudub ideal aləmə qovuşmaq, fənaya uğrayıb bəqaya yetmək, vücudikülldə əriyib itmək üçün bir vasitə*” [6, s.210, 212] hesab etmişlər.

Maraqlı məqamlardan biri də odur ki, Azərbaycan məhəbbət dastanlarında da qəhrəmanları haqq aşiqinə çevirməkdən ötrü onlara şərab içirirdilər. Bu şərab spirtli içki deyil, qəhrəmanları ilahi eşq yoluna aparən içki idi. Biz bu elementə “Seydi və Pəri” dastanında (Seydinin atası öləndən sonra atasının məzarının üstündə yuxuya getdiyi səhnədə) rast gəlirik.Seydiyə şərabı Şahi-mərdan (Həzrət Əli Əleyhissəlam) verir. Dastan qəhrəmanına bu yolla yuxuda buta verilmiş olur [1, s.191-192].

“Müğüm şah” dastanında Xızır gəlir və Müğüm şaha şərabı içirir. Müğüm şah şərabı içmək istəmir və onun haram sayıldığını bildirdikdə Xızır deyir:

– Oğul, bu sən deyən sudan deyil. Bu su Leylini Məcnuna, Fərhadı Şirinə, Arzunu Qənbərə, Şahsənəmi Qəribə, Əslini Kərəmə yetirən sudandı.

Müğüm şah suyu aldı. Xızır dedi:

– Bu suyu sana verərəm bir Allahın eşqində, yüz iyirmi dörd min peyğəmbərin eşqində. Ondan da Xanbalıq şəhərində Fətəli xanın qızı Gülşad xanımın eşqində. Onu sana buta gətirərəm, səni də ona [1, s.191-192].

Məhəbbət dastanlarının qəhrəmanları ilahi şərabı içib haqq aşiqlərinə çevrilirlər. Dastanlarda qəhrəmanlara buta verilmiş qızların varlığında Haqq nəzərdə tutulur və dastan qəhrəmanları bu yolla haqqa aşiq olmuş sayılırlar. Şərab vasitəsilə onlar ilahi kamala, idraka çatırlar. Bir şərab gətir ki, içəndə dərhal // Bilinsin kimdədir idrakla kamal! [4, s.69]

Nizami “Leyli və Məcnun” poemasında təsəvvüfi-irfani görüşlərin bəzi motivlərindən istifadə etmişdir. Ancaq daha öncə qeyd etdiyimiz kimi, bu məsnəvini sırf təsəvvüfi-irfani əsər hesab edə bilmərik. Təsəvvüf romanın poetik strukturunda bir qatı təşkil edərsə, digər qatlarını türk epik folklor ənənələri və qaynaqlar təşkil etmişdir. Nizaminin orijinallığı ondadır ki, o, bütün bu qatları öz müəllif konsepsiyasına uyğun dəyişdirərək, möhtəşəm bir sənət abidəsinə çevirmişdir. Məsələn, şair “Leyli və Məcnun” əsərində kamil insan barədə fikirlərini Məcnun obrazında təcəssüm etdirmişdir. Məcnun Nizaminin öz obrazıdır. Məcnunun həyata, insana və Allaha olan eşqi şairin kamil eşq fəlsəfəsini əks etdirir. Nizami məsnəvidə özü saqidən eşq şərabını istəyir, onu Məcnuna içirib ona buta verir, beləcə, Məcnunu “Haqq Aşiqinə” çevirir. Məcnun məhəbbət dastanlarının poetik strukturunda olduğu kimi, ilahi şərab içərək, haqq aşiqinə çevrilir.

*Nizami, bu yolda Xızır kimi dur!
Hər bulaq başında söz çadırı qur!*

Məcnun sevdasının sərşeməsindən
İç, doy sədəfdəki inci kimi sən. [4, s.75]

Nəticə / Conclusion

Haqq aşığı onlara verilmiş butaya qovuşmaqdan ötrü hər şeylərindən, bütün varlıqlarından belə keçirlər. Onların əsas hədəfi, ömürlərinin bütün mənası və mahiyyəti Allahın (Haqqın) təcəllası hesab olunan sevgiliyə qovuşmaqdan ibarətdir. Məcnunu da heç kəs Leylidən – Haqqdan/Allahdan, bu yoldan döndərə bilmir. Ancaq bu hissədə bir vacib məqamı unutmamaq olmasın ki, Nizaminin Məcnun obrazı sufi haqq aşığı modelindən daha çox, məhəbbət dastanlarının haqq aşığı modelini təcəssüm etdirir. Çünki sufi modelində yalnız Allah və ona qovuşmaq istəyən insan vardır. Nizaminin Məcnun obrazında daha çox humanizm, insan azadlığı ideyaları təcəssüm olunmuşdur. Nizami Leylini paralel olaraq həm adi insan kimi təqdim edir, həm də Allahın təcəssüm olduğu varlıq kimi ilahiləşdirir. Burada Nizaminin iki yanaşmasını görmək mümkündür. Birincisi, Nizami Leylini ilahi eşqin təcəssümü kimi canlandırarkən qadının və ümumiyyətlə, insanın ən dəyərli, hər cür haqqa layiq varlıq olmasını bildirmək istəməsi; ikincisi, Leylinin mühitin hüquqsuzluqları içərisində məhv olması məqamında şairin ictimai mühitə etirazı, insana humanist münasibət bildirməsi.

Göründüyü kimi, məsnəvidə Nizaminin əsas məqsədi heç də sufilərin “ilahi eşq” modelini əks etdirmək olmamışdır. Məsnəvidə Məcnun obrazına ilahi şərab içirdərək ona buta verdirən Nizami bu elementi Azərbaycan məhəbbət dastanlarından götürərək, əsərinin poetik strukturuna daxil etmişdir. Dahi Nizami türk milli epos ənənələrindən istifadə edərək, öz milli maraqlarına xidmət etmiş və bununla Axsitana öz etirazını bildirmişdir.

Ədəbiyyat / References

1. Azərbaycan məhəbbət dastanları [5 cildə] / Toplayıb tərtib edən Ə.Axundov, M.Təhmasib. Təkmilləşdirilmiş II nəşri. Yenidən işləyib nəşrə hazırlayanlar Ə.Cəfəri, H.İsmayılov, S.Axundova. III c. – Bakı: Çıraq, 2005.
2. Cəfər, M. Nizaminin fikir dünyası / M.Cəfər. – Bakı: Yazıçı, 1982.
3. Gəncəvi, N. İskəndərnamə. Şərəfnamə. Fars dilindən tərcümə edən Abdulla Şaiq. İqbalnamə. Fars dilindən tərcümə edən Mikayıl Rzaquluzadə / N.Gəncəvi. – Bakı: Yazıçı, 1982.
4. Gəncəvi, N. Leyli və Məcnun. Tərcümə edən Səməd Vurğun / N.Gəncəvi. – Bakı: Yazıçı, 1983.
5. Hümmətova, X. Azərbaycan şeirinin poetik qaynağında təsəvvüf (XII-XVI əsrlər) / X.Hümmətova. – Bakı: Elm və təhsil, 2015.
6. Hüseyinov, R. *Məhsəti – necə varsa* / R.Hüseyinov. – Bakı: Yazıçı, 1989.
7. Quluzadə, Z. Kamillik zirvəsi / N.Gəncəvi. İskəndərnamə. Şərəfnamə. Fars dilindən tərcümə edən Abdulla Şaiq. İqbalnamə. Fars dilindən tərcümə edən Mikayıl Rzaquluzadə. – Bakı: Yazıçı, 1982.
8. Resulzadə, M.E. Azərbaycan Şairi Nizami / M.E.Resulzadə. – İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991.
9. Rzasoy, S. Mifologiya və folklor: nəzəri-metodoloji kontekst / S.Rzasoy. – Bakı: Nurlan, 2008.
10. Rzasoy, S. Nizaminin “Yeddi gözəl” poemasında mif, folklor və təsəvvüf / S.Rzasoy. – Bakı: Elm və təhsil, 2021.
11. Бертельс, Е.Э. *Избранные труды. Том 3. Суфизм и суфийская литература.* / Е.Э.Бертельс. – Москва: Наука, 1965.
12. Бертельс, Е.Э. Низами и Фирдоуси / Выдающиеся русские ученые и писатели о Низами Гянджеви. – Баку: Язычы, 1981.
13. Крымский, А.Е. Низами и его современники / А.Е.Крымский. – Баку: Элм, 1981.
14. Кязимов, М.Д. *Последователи Низами* / М.Д.Кязимов. – Баку: Азернешр, 1991.
15. Мелетинский, Е.М. Средневековый роман / Е.М.Мелетинский. – Москва: Наука, 1983.
16. Тримингем, Дж.С. Суфийские ордены в Исламе / Дж.С.Тримингем. – Москва: Наука, 1989.

Концепция божественной любви в суфистских понятиях и мотивы обручения в любовных эпосах

(на материале поэмы «Лейли и Меджнун» Низами Гянджеви)

Улькер Бахшиева

Доктор философии по филологии

Азербайджанский Государственный Педагогический Университет. Азербайджан.

E-mail: ulker.baxsiyeva@mail.ru

Резюме. Между поэмой Н.Гянджеви «Лейли и Меджнун» и нашими историями любви есть сходство в суфийско-мистическом аспекте. Если суфизм образует один слой в поэтической структуре поэмы «Лейли и Меджнун», то другие слои формируются турецкими эпическими фольклорными традициями и другими источниками.

Своеобразие творчества Низами заключается в создании им великолепных художественных памятников по его авторскому замыслу. В поэме «Лейли и Меджнун» поэт описал отдельные элементы суфизма согласно своей философской системе мышления. В статье анализируется поэтическая структура поэмы «Лейли и Меджнун» в аспекте сходства с поэтической структурой азербайджанских любовных эпосов. В статье образ Меджнуна у Низами создан не по образцу суфийского истинного любовника, а по образцу истинно влюбленного в любовных эпосах. Как видно, главная цель Низами в маснави заключалась не в том, чтобы отразить модель «божественной любви» суфиев. В маснави Низами, напоивший Меджнуна божественным вином и подаривший ему идола, взял элемент идолопоклонства из азербайджанских любовных историй и еще больше обогатил поэтическую структуру произведения. В статье проанализированы вопросы написания поэтом поэмы по заказу Ширваншаха Ахситана, служения своим национальным интересам с использованием тюркских национальных эпических традиций и выражения своего возражения против Ахситана.

Ключевые слова: Низами, суфизм, любовь, обручения, мотив